

ОЦІНЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЯГНЕНЬ РЕГІОНІВ З ПОЗИЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

М. М. Миколайчук,
к. держ. упр., доцент, докторант,
Національна академія державного управління при
Президентові України

У статті запропоновано методичні підходи до порівняльної оцінки досягнень у сталому розвитку регіонів. Визначено рейтинг регіонів України з позиції сталого розвитку.

In article were proposed methodical approaches to benchmarking of progress in regional sustainable development. There was defined rating of Ukrainian regions from the position of sustainable development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення сталого розвитку потребує подолання протиріч між економічним зростанням та збереженням природних ресурсів для майбутніх поколінь. Суттєвий внесок у забезпечення сталого розвитку здійснюють регіони. Саме від господарювання на певній території залежить стан забруднення довкілля, збереження біологічного розмаїття, комфортність проживання, тривалість життя населення, рівень його добробуту. Тому процеси регіонального розвитку мають бути керованими.

Важливим інструментом державного регулювання є досконала система оцінювання досягнень, яка дозволить виявляти слабкі місця кожної складової соціально-економічної системи та формувати дієві механізми мотивації розвитку.

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

На жаль, достатньо узгоджена система індикаторів сталого розвитку ще відсутня навіть на міжнародному рівні [1, с. 316]. Найбільш розповсюджені методики визначення світових рейтингів: індекс людського розвитку (ІЛР) та щорічні звіти про глобальну конкурентоспроможність, які використовують два взаємодоповнюючі підходи [2, с. 99—106]. Але жоден з них не дає всебічної характеристики саме складових сталого розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Для регіонального рівня В. Артеменко пропонує використовувати оцінку на основі п'яти компонентів, що дають переважно характеристику "якості життя" населення [3, с. 91]: якість населення (демографічна характеристика, освітній рівень); добробут населення (ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб, охо-

рона здоров'я); якість соціальної сфери (умови праці, зайнятість, соціальний захист, корумпованість влади та ін.); якість навколишнього середовища (ступінь забруднення довкілля); якість фінансового забезпечення (доходи і витрати місцевих бюджетів).

П. Матвієнко пропонує для узагальнюючої оцінки регіонів інший склад показників: валовий регіональний продукт, інвестиції в основний капітал, вигоди банків за кредитами, рівень доходів, середня заробітна плата, рівень зареєстрованого безробіття [4, с. 28].

Найбільш всебічний вимір сталого розвитку можливо здійснити на основі запропонованої українськими вченими інтегральної оцінки, яка включає три складові: економічну, екологічну та соціальну [5, с. 274—275]. Кожна зі складових переважно оцінюється на основі відомих міжнародних методик. Але використання цієї методики для регіонального рівня в Україні ускладнюється тим, що рівень економічної свободи регіонів залежить від факторів (політики) державного рівня.

Інша методика [8, с. 7—11] передбачає виділення чотирьох блоків: економічного, соціального розвитку, фінансових показників та екологічного стану. Недоліком цієї методики є те, що не враховані у економічній складовій показники прогресивності структури економіки, у соціальній складовій не відображений рівень заробітної плати, умови для духовного розвитку та відпочинку, ефективність використання природних ресурсів та ін.

Саме цим пояснюється той факт, що теоретичні основи оцінювання досягнень регіонів України у сталому розвитку залишаються недостатньо розробленими.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення особливостей оцінювання сталого розвит-

ку на регіональному рівні та напрямів удосконалення механізмів державного регулювання на підставі порівняння досягнень регіонів України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

З метою обґрунтування найбільш прийнятної для регіонального рівня методики оцінювання сталого розвитку необхідно враховувати, що метою оцінювання є визначення досягнень, формування цілей та виявлення резервів подальшого розвитку. Аби уникнути неоднозначності трактувань поняття "індекс", що в статистиці визначається як відношення абсолютних величин, а у перекладі з англійської означає "показник" — результативний показник сталого розвитку та його складові пропонуємо називати індикаторами.

Для розрахунку значення індикаторів будемо використовувати співвідношення між значенням показника, що аналізується, та максимальним значенням показника для регіонів до показників-стимуляторів (таких, що мають позитивну тенденцію у випадку зростання) та співвідношення між мінімальним значенням показника для регіонів та показника, що аналізується, до показників-дестимуляторів (таких, що мають негативну тенденцію у випадку зростання).

На нашу думку, застосування такого підходу, який використовується у методиці розрахунку Індексу людського розвитку, запропонованого Програмою Розвитку Організації Об'єднаних націй (ПРООН), дозволяє отримати більш "контрастну" характеристику, ніж у формулі, де значення індикатора визначається як співвідношення різниці між значенням показника, що аналізується, для певного регіону та максимальним значенням цього показника по Україні до розмаху варіації показника, що аналізується.

Індикатор результатів сталого розвитку ($I_{\text{рр}}$) має характеризувати досягнення регіону з різних аспектів сталого розвитку: економічного ($I_{\text{еп}}$), соціального ($I_{\text{сп}}$), екологічного ($I_{\text{ек}}$). Враховуючи вплив економічного розвитку на соціальний та екологічний, вагомість першої складової може бути дещо більшою, ніж інших.

$$I_{\text{рр}} = 0,4 I_{\text{еп}} + 0,3 I_{\text{сп}} + 0,3 I_{\text{ек}}$$

Економічний блок результатів сталого розвитку доцільно деталізувати наступним чином:

$$I_{\text{еп}} = 0,4 I_{\text{зр}} + 0,3 I_{\text{стржк}} + 0,3 I_{\text{фр}}$$

Перша складова — $I_{\text{зр}}$ — характеристика загальних результатів, які оцінюються на основі валового регіонального продукту (ВРП) в розрахунку на душу населення та одиницю території, тобто

$$I_{\text{зр}} = 0,5 I_{\text{зро}} + 0,5 I_{\text{зрпл}}$$

Найбільша вагомість цієї складової зумовлена застосуванням її у всіх регіональних рейтингах та значним впливом на один з основних критеріїв оцінки розвитку економіки країни — ВВП.

Друга складова — $I_{\text{стржк}}$ — характеризує структуру економіки регіону

Таблиця 1. Результат розрахунку економічного блоку результатів сталого розвитку регіонів

Регіон (область)	$I_{зр}$	$I_{фр}$	$I_{стр}$	$I_{ск}$
м. Київ	1,000	0,896	0,960	0,957
Донецька	0,235	0,782	0,436	0,459
Запорізька	0,194	0,652	0,407	0,396
Дніпропетровська	0,219	0,533	0,428	0,376
Полтавська	0,210	0,391	0,352	0,307
Київська	0,157	0,321	0,258	0,237
Одеська	0,156	0,225	0,295	0,218
Харківська	0,165	0,185	0,257	0,199
Житомирська	0,101	0,343	0,130	0,182
Миколаївська	0,141	0,167	0,232	0,176

і оцінюється на основі трьох складових: обсягу промислового виробництва ($I_{пр}$), сільського господарства ($I_{сг}$) та сфери послуг ($I_{сп}$) з ваговими коефіцієнтами, які відповідають структурі господарського комплексу розвинених країн (хоча в найбільш розвинених країнах частка сільського господарства складає менше 2%, з урахуванням значення сільського господарства в Україні орієнтиром обрана економіка Португалії, де частка сільського господарства становить 4% [6, с. 71]):

$$I_{струк} = 0,36 I_{пр} + 0,04 I_{сг} + 0,60 I_{сп}$$

Третя складова — $I_{фр}$ — оцінює фінансовий результат господарювання регіону, який характеризується двома складовими: сумою фінансового результату на душу населення та співвідношенням фінансового результату і валового регіонального продукту

$$I_{фр} = 0,5 I_{фрo} + 0,5 I_{фрвпр}$$

В таблицях 1—3 наведені результати розрахунків окремих блоків індекатора сталого розвитку регіонів для 10 найкращих регіонів за кожним з них. Вони дозволяють зробити висновки щодо розбалансованості у сталому розвитку регіонів, особливо між столицею України — містом Київ та областями. У випадках, коли значення індекатора для лідера не дорівнює одиниці, — це означає, що регіон не має абсолютної переваги за всіма складовими індекатора.

Результати, наведені у таблиці 1, свідчать про те, що за показником загальних результатів індекаторів економічної складової сталого розвитку місто Київ майже у 5 разів випереджає Донецьку область, яка посіла друге місце, та у 7 разів — Миколаївську, яка посіла десяте. Відсутність у структурі сільсько-

реваги за двома іншими складовими. Індикатор фінансових результатів свідчить, що показники столиці України перевищують значення індекатора для Донецької області лише на 14,5 відсотка. Проте для Миколаївської області, яка займає десяту позицію, розбіжність сягає більше 5 разів.

Соціальні аспекти сталого розвитку ($I_{сп}$) можливо охарактеризувати набором індекаторів, які можуть бути однокомпонентними чи визначатись на основі декількох складових:

$$I_{сп} = (I_A + I_B + I_C + I_{озв} + I_{уж} + I_{доzv}) / 6,$$

Перша складова — I_A — індекатор доходів населення, який складається з індекатора наявних доходів на душу населення ($I_{ча}$) та індекатора середньомісячної номінальної заробітної плати ($I_{зн}$), тобто

$$I_A = 0,5 I_{ча} + 0,5 I_{зн}$$

Друга складова — I_B — індекатор, який характеризує сукупні витрати та їх структуру (усереднене значення індекаторів залишків від часток витрат на продукти харчування $D_{пх}$ та придбання товарів та послуг $D_{св}$):

$$I_B = 0,5 I_{св} + 0,5 I_{пх};$$

$$\text{де } I_{св} = \frac{I - D_{свi}}{I - D_{свmin}}$$

$$I_{пх} = \frac{1 - D_{пхi}}{1 - D_{пхmin}}$$

Третя складова — I_C — індекатор зайнятості населення (розраховується на підставі кількості зайнятих у відсотках до населення у віці 15—70 років).

Четверта складова — $I_{озв}$ — індекатор, що оцінює охоплення населен-

ня освітою різних рівнів: у дошкільних закладах ($I_{дз}$), загальноосвітніх навчальних закладах ($I_{зо}$), професійно-технічною ($I_{пт}$), у закладах I—II рівнів акредитації (базова освіта — $I_{бo}$), у закладах III—IV рівнів акредитації (повна вища освіта — $I_{по}$):

$$I_{озв} = 0,2 I_{дз} + 0,2 I_{зо} + 0,2 I_{пт} + 0,2 I_{бo} + 0,2 I_{по}$$

П'ята складова — $I_{уж}$ — індекатор умов життя, до складу якого входять: індекатор забезпеченості житлом ($I_{ж}$), індекатор кількості приватних автомобілів на 1000 мешканців ($I_{па}$), індекатор обсягу наданих послуг в розрахунку на душу населення ($I_{пп}$), індекатор збереження коштів приватних осіб на рахунках в банках ($I_{бкпo}$):

$$I_{уж} = 0,4 I_{ж} + 0,2 I_{па} + 0,2 I_{пп} + 0,2 I_{бкпo}$$

$I_{доzv}$ — надає можливість оцінити (наявність) ступінь використання умов для духовного розвитку, організації дозвілля на основі: індекатора відвідування населенням закладів культури ($I_{зк}$), індекатора кількості оздоровлених дітей у закладах оздоровлення та відпочинку ($I_{ов}$), індекатора кількості дітей, які відвідують спортивні школи ($I_{сш}$),

$I_{доzv} = 0,5 I_{зк} + 0,3 I_{ов} + 0,2 I_{сш}$, де $I_{зк}$ — індекатор використання закладів культури, який розраховується за допомогою індекаторів ($I_{муз}$ — індекатор відвідування музеїв, $I_{т}$ — індекатор відвідування театрів, $I_{конц}$ — індекатор відвідування концертних організацій, $I_{кт}$ — індекатор відвідування кінотеатрів);

$I_{ов} = 0,3 I_{муз} + 0,3 I_{т} + 0,2 I_{конц} + 0,2 I_{кт}$, де $I_{ов}$ — показник, розрахований на підставі питомої ваги оздоровлених дітей у загальній кількості дітей 7—16 років;

$I_{сш} = 0,5 I_{дюсш} + 0,3 I_{сдюшор} + 0,2 I_{швсм}$, де $I_{дюсш}$ — індекатор відсотка дітей, які займаються у дитячо-юнацьких спортивних школах, $I_{сдюшор}$ — індекатор відсотка дітей, які займаються у спеціалізованих дитячо-юнацьких школах олімпійського резерву, $I_{швсм}$ — індекатор відсотка дітей, які займаються у школах вищої спортивної майстерності.

Результати розрахунків, наведені в таблиці 2, свідчать про відсутність безперечного лідера за всіма складовими індекатора (місто Київ має лише два показники із значенням одиниця). Такий перебіг подій пояснюється тим, що більшість індекаторів є дво-, або навіть багатоскладовими. Тож результат міста Києва є найбільшим у всіх складових, окрім індекатора витрат, де столиця має лише четвертий результат, поступаючи Сумській, Запорізькій та Хмельницькій областям. Хоча відставання міста Києва від Сумської області складає лише 8,7%, що врешті-решт і не вплинуло на загальний підсумок.

Екологічний блок індекатора сталого розвитку має таку структуру:

$$I_{ск} = 0,5 I_{св} + 0,5 I_{доzv}$$

Значення першої складової буде залежати від ефективності використання лісових ($I_{свдр}$) та водних ($I_{сввр}$) природних ресурсів. Ефективність використання земельних ресурсів була врахована раніше під час розрахунку індекатора загальних результатів економіч-

Таблиця 2. Результат розрахунку індекатора соціального блоку сталого розвитку регіону

Регіон (область)	I_A	I_B	I_C	$I_{озв}$	$I_{уж}$	$I_{доzv}$	$I_{сп}$
м. Київ	1,000	0,853	1,000	0,852	0,886	0,678	0,878
Запорізька	0,630	0,898	0,921	0,698	0,528	0,262	0,656
м. Севастополь	0,537	0,686	0,965	0,607	0,466	0,630	0,649
Сумська	0,520	0,929	0,910	0,636	0,442	0,404	0,640
Хмельницька	0,485	0,856	0,910	0,619	0,457	0,478	0,634
Дніпропетровська	0,643	0,599	0,926	0,678	0,520	0,394	0,627
Вінницька	0,487	0,786	0,907	0,661	0,497	0,366	0,617
Харківська	0,567	0,568	0,925	0,664	0,495	0,482	0,617
Донецька	0,670	0,594	0,931	0,666	0,475	0,334	0,611
Полтавська	0,572	0,643	0,921	0,654	0,523	0,332	0,608

Таблиця 3. Результат розрахунку індикатора екологічної складової сталого розвитку регіону

Регіон (область)	$I_{ев}$	$I_{довк}$	$I_{ек}$
Чернівецька	0,310	0,691	0,501
Волинська	0,137	0,752	0,445
Тернопільська	0,079	0,631	0,355
Житомирська	0,252	0,379	0,315
м. Севастополь	0,573	0,053	0,313
м. Київ	0,500	0,016	0,258
Хмельницька	0,132	0,374	0,253
Рівненська	0,262	0,234	0,248
Київська	0,163	0,326	0,244
Херсонська	0,028	0,327	0,177

ного розвитку. Ефективність використання лісових ресурсів визначається на підставі обсягу продукції, робіт та послуг лісового господарства за регіонами на одиницю площі території регіону. Ефективність використання водних ресурсів розглядатимемо як обсяг вилуви риби та добування інших водних живих ресурсів на душу населення.

Вражаючі результати щодо розбіжності між показниками у таблиці 3 можна пояснити у деякій мірі ще й недостатньою об'єктивністю офіційної статистичної інформації. Наприклад, показник ефективності використання природних ресурсів для міста Севастополь вбирає в себе результати роботи риболовецьких суден, які працюють за межами територіальних вод України, що свідчить скоріше про монопольне становище у цій галузі, ніж про великі уп-

равлінські досягнення. Доволі низьке значення індикатора довкілля — результат катастрофічної кількості шкідливих викидів у повітря порівняно з лідерами за цим показником. Обсяг шкідливих викидів на одиницю території для міста

Київ у 62 рази перевищує аналогічний показник для Чернівецької області.

$$I_{ев} = 0,5 I_{евар} + 0,5 I_{еввр}$$

Друга складова відображає покращення (погіршення) екологічного стану регіону порівняно з іншими за рахунок скидання забруднених зворотних вод ($I_{ззв}$), викидів шкідливих речовин у повітря ($I_{увр}$), утворення токсичних відходів ($I_{увд}$).

$$I_{довк} = 0,3 I_{ззв} + 0,3 I_{увр} + 0,4 I_{увд}$$

Зведений результат розрахунку індикатора сталого розвитку регіонів України наведено у таблиці 4.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методики оцінювання соціально-економічного розвитку територій є потужним елементом механізму державного управління. Однак їх дієвість у першу

чергу залежить від спрямованості на результат, що є визначальним як для набору показників, так і для джерельної бази їх отримання. Запропонована методика покликана, в першу чергу, виявити дисбаланс як у розвитку окремого регіону, так і між регіонами в межах України. На цьому етапі за базу порівняння обрано найкращі показники між регіонами. Результати підрахунків свідчать про дуже велике розшарування між регіонами (областями) України, оскільки індикатор сталого розвитку Донецької області (2 місце у рейтингу) у 1,5 рази перевищує аналогічний показник для Івано-Франківської області (27 місце у рейтингу). Законодавчо закріплений привілейований статус міст Київ та Севастополя безперечно відобразився на результатах. Проте якщо індикатор розвитку для міста Севастополь перевищує аналогічний показник для Автономної республіки Крим у 1,38 рази, то результат міста Київ перевищує показник Донецької області вдвічі. Така ситуація не може не вплинути на поступову "демотивацію" розвитку регіонів України, тож вимагає уваги з боку Уряду країни.

В подальшому потребують визначення чинники, які впливають на обрані показники на різних рівнях управління та ступінь їх залежності від діяльності органів державного управління.

Література:

- Білурус О.Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетинг, дослідж.) / О.Г. Білурус, Ю.М. Мацейко. — К.: МАУП, 2005. — 492 с.
- Кизим Н.А., Горбатов В.М. Качество жизни населения и конкурентоспособность Украины и стран ЭС: Монография. — Х.: ИД "ИНЖЕК", 2005. — 164 с.
- Артеменко В.Б. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів // Регіональна економіка. — 2006. — № 2. — С. 90—97.
- Матвієнко П. Узагальнююча оцінка розвитку регіонів // Економіка України. — 2007. — № 5. — С. 26—35.
- Бочан І.О., Михасюк І.Р. Глобальна економіка: Підручник. — К.: Знання, 2007. — 403 с.
- Економіка зарубіжних країн: Навчальний посібник / За ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, К.І. Ржепшевського. — К.: ЦУЛ, 2003. — 352 с.
- Державний комітет статистики України. Статистичний щорічник України за 2006 рік / За ред. Осауленка О.Г., 2007. — 551 с.
- Методологія комплексної оцінки рівня соціально-економічного розвитку області та її адміністративно-територіальних одиниць / Л.М. Зайцева, В.В. Антонов, С.М. Сербогін, В.О. Федюшичев, І.Е. Польська, С.О. Качанов; За наук. та заг. ред. Л.М. Зайцевої: Монографія. — Д.: ДРІДУ НАДУ, 2003. — 132 с.
- Регіони України 2005: Статистичний збірник, частина II / За ред. О.Г. Осауленка. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. — 810 с.
- Регіони України 2005: Статистичний збірник, частина I / За ред. О.Г. Осауленка. — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2005. — 509 с.

Таблиця 4. Результат розрахунку індикатора сталого розвитку регіонів України

Регіон (область)	$I_{ев}$	$I_{ек}$	$I_{ев}$	$ICP_{рег}$	рейтинг
м. Київ	0,878	0,258	0,957	0,724	1
Донецька	0,611	0,012	0,459	0,371	2
Запорізька	0,656	0,021	0,396	0,361	3
Полтавська	0,608	0,168	0,307	0,355	4
Чернівецька	0,593	0,501	0,064	0,354	5
Волинська	0,559	0,445	0,128	0,352	6
Київська	0,599	0,244	0,237	0,348	7
Житомирська	0,598	0,315	0,182	0,347	8
Дніпропетровська	0,627	0,014	0,376	0,342	9
м. Севастополь	0,649	0,313	0,134	0,342	10
Хмельницька	0,634	0,253	0,105	0,308	11
Тернопільська	0,547	0,355	0,074	0,301	12
Харківська	0,617	0,089	0,199	0,291	13
Одеська	0,574	0,106	0,218	0,291	14
Сумська	0,640	0,173	0,115	0,290	15
Рівненська	0,525	0,248	0,140	0,288	16
Миколаївська	0,605	0,109	0,176	0,285	17
Черкаська	0,606	0,135	0,139	0,278	18
Вінницька	0,617	0,152	0,103	0,272	19
Херсонська	0,601	0,177	0,094	0,271	20
Чернігівська	0,584	0,145	0,117	0,265	21
Кіровоградська	0,593	0,148	0,103	0,264	22
Львівська	0,564	0,149	0,122	0,263	23
Луганська	0,594	0,026	0,166	0,253	24
Закарпатська	0,531	0,172	0,096	0,249	25
АР Крим	0,557	0,088	0,134	0,247	26
Івано-Франківська	0,562	0,114	0,074	0,232	27